

HET WOORD VAN DE WEEK

ORGAAN VAN DE HUMANISTISCHE LUISTERKRING

Administratie Humanistische Luisterkring, Oudegracht 152, Utrecht. Tel. (030) 10163
Postgiro 58. Abonnementsprijs f 5,50 per jaar. Buitenland f 7,- per jaar, voor
België f 6,-. Losse nummers f 0,30. Verschijnt wekelijks.

WEET IEMAND WAT OP AARD' HET SCHOONSTE IS?

„Weet iemand wat op aard' het schoonste is?” Een eigenaardige vraag. Als u die vraag zo hoort, hebt u dan de neiging te antwoorden: „Ja, dat weet ik”? Als dat zo is, dan bent u waarschijnlijk verliefd; of u weet ergens op aarde een plekje, dat u toeschijnt het paradijs te zijn; of er bestaat voor u een kunstwerk, dat al het andere in het leven overtreft in waarde. En misschien is het nog iets anders.

Maar de kans is groot, dat u het onzinnig vindt te vragen of iemand weet wat op aarde het schoonste is. Alsof er in de wereld zoveel moois zou bestaan en we daaruit ook nog eens het mooiste zouden kunnen uitkiezen! Wie stelt er nu zo'n waardeloze vraag!

Dat deed een dichter. Het is ook een versregel. Hoort u maar: „Weet iemand wat op aard' het schoonste is...” Deze versregel werd lang geleden geschreven, dat merkt u wel. „Het schoonste” klinkt nu te plechtig, behalve in Vlaamse oren. En „aard” in plaats van „aarde” is ook ouderwets. Uit de versregels die op zijn vraag volgen blijkt, dat de dichter een instemmend antwoord geeft. Hij weet wat op aarde het mooiste is. Hij is dan ook de dichter van de zo bekende en zo vaak aangehaalde andere versregel: „Een nieuwe lente en een nieuw geluid”. Die bekende versregel is van een bekende dichter: Herman Gorter. Een van de waarlijk grote Nederlandse dichters. A.s. donderdag is het zijn honderdste geboortedag. Aan dit feit wordt natuurlijk aandacht besteed door middel van beschouwingen in pers en radio, redevoeringen, publicaties, een tentoonstelling in „Het Maagdenhuis” te Amsterdam. Ook in zijn geboortepaats Wormerveer zal men de zes-en-twintigste november niet ongemerkt laten voorbijgaan.

Maar waarom spreek ik in deze uitzending over hem? Er worden zoveel grote kunstenaars herdacht. Dat kan toch wel bij een andere gelegenheid gebeuren dan in dit zondag-morgenkwartiertje, dat bestemd is voor een kort humanistisch woord. Dat is zo. Als ik dus nu toch over Herman Gorter spreek dan doe ik het omdat deze dichter, die honderd jaar geleden werd geboren en in 1927 stierf, in zijn

gedichten iets tot uitdrukking heeft gebracht dat de moeite waard is gebleven om er naar te luisteren. Door de manier waarop hij het heeft gezegd. En om wat hij zei.

Toen Gorter de vragende versregel schreef: „Weet iemand wat op aard' het schoonste is...”, geloofde hij dat het aardse leven veel goeds en moois had. Zeker, het zijn woorden van een jonge dichter. Maar Herman Gorter heeft die overtuiging zijn leven lang gehad. En zeker niet omdat hij zich koesterde in een wereldvreemde dichterlijke droom. In de kracht van zijn leven en tot zijn dood toe was hij socialist. Hij was het in de stijl van zijn tijd, dat wil zeggen: marxist, schrijver van brochures en spreker op vergaderingen om de leer van Marx te verbreiden, deelnemer aan internationale congressen en discussies. Het mooiste op aarde was voor Gorter niet een droom, een verre idee, een illusie, goed voor een gedicht, een boek of een film. Het had voor hem te maken met het werkelijke leven: met armoede, honger, ziekte, slavernij, onrecht en dus met welvaart, gezondheid, vrijheid en recht. Hij was geen idealistische mooiweerkijker. De toekomstbeelden die in zijn gedichten staan hielden voor hem nauw verband met de economische en sociale cijfertabellen, die hij droog en nuchter in zijn brochures liet afdrukken.

Sinds Herman Gorter zijn gedichten maakte en over het socialisme schreef, is er veel ver-

personalia

Prof. Dr. J. C. BRANDT CORSTIUS. Geboren in 1908. Studeerde te Utrecht Nederlandse taal en letterkunde. Was leraar Nederlands te Amsterdam, Eindhoven en Utrecht. Thans hoogleraar in de vergelijkende literatuurwetenschap te Utrecht. Publiceerde op het gebied van de Nederlandse letterkunde; van het Humanisme en van de vergelijkende literatuurwetenschap. Was verscheidene jaren lid van het hoofdbestuur van het Humanistisch Verbond en redacteur van Mens en Wereld.

een lezing voor de vara-microfoon van zondag 22 november 1964

GIRO **64.75.00**
BIHAR-ACTIE
 HUMANISTISCH VERBOND

anderd, zeker in ons deel van de wereld. De belangrijkste verandering is wel, dat de sociale welvaart sterk is toegenomen. Maar Gorter dichtte en schreef over een toekomst, die ook gekenmerkt zou zijn door vrijheid en gerechtigheid. Gorter heeft de Stalin- en Hitlertijd niet beleefd, de tweede wereldoorlog niet, niet de rassenstrijd, de terreur en de dictatuur van de moderne tijd. Een vrije mensheid woont ook niet in de landen waar grote welvaart is. Als Gorter een dichter in 1964 was geweest, zou hij zich misschien evenals zoveel andere kunstenaars nu doen, gekeerd hebben tegen de gezapige welgedane mentaliteit van: het kan me allemaal niets schelen als ik maar m'n gemak heb. Want Gorter dacht aan mensen die van hun vrijheid gebruik zouden maken om hun aanleg en hun aard zo volledig mogelijk te ontplooiën. De grote kunstenaar wordt gewoonlijk door één machtige gedachte beziel. Die gedachte is dan de onuitputtelijke bron van zijn inspiratie. Bij de dichter Herman Gorter is een dergelijke centrale idee, die al zijn verzen beheerst, ook te vinden. In het grote werk van zijn jonge jaren, het gedicht dat hij noemde naar de Mei-maand, staat de versregel die u zoëven reeds hebt gehoord, die vraag: „Weet iemand wat op aard' het schoonste is”. Gorter laat onmiddellijk op die vraag volgen, dat het allerschoonste op aarde iets is, dat wij kunnen zien en beleven. Want alles wat wij mooi en goed vinden lijkt er op. Daarom willen wij het ook hebben. Het allerschoonste op aarde is ook iets, dat wij voelen, n.l. wanneer wij van iemand of van iets houden, ons aan iemand of iets geheel willen geven. Als dichter kan hij dat allerschoonste niet anders uitdrukken dan door de woorden vuur, warmte, zon.

Het gehele werk van de dichter Herman Gorter wordt beziel door de innerlijke zekerheid, dat liefde de kern van het leven is. Het is liefde die ons mooi en goed doet onderscheiden, die ons naar dat mooie en goede doet verlangen, om het te hebben, het ons eigen te maken, ons geheel eraan te geven. Een dergelijke waarheid is al heel oud en wijd verbreid. We behoeven daarom niet de gedichten van Gorter te lezen of te horen om die waarheid te vernemen. Maar in de verzen van deze dichter krijgt de oeroude innerlijke ervaring, dat liefde het hart van het leven is een natuurlijke, een aardse betekenis. Het is niet toevallig dat Gorter spreekt over het vuur, de warmte, de zon. Hij heeft het niet over liefde als iets, dat ons te boven zou gaan, als een idee of een kracht, die van buiten ons en op verre afstand iets van zichzelf laat merken. Het leven als liefde is voor Gorter concreet, tastbaar, zichtbaar, hoorbaar, als licht, als muziek, in de manier waarop de

boomtoppen de lucht raken, in de sexuele liefde, in het productieproces, zoals hij dat als socialist begreep. Het was niets voor Gorter om over de liefde als levensbeginsel verheven of dierbaar te doen. Hij dichtte er niet over in een bijzondere taal, een geheimtaal of op gewijde toon. Gorter leefde robuust, gezond, een sportman, goed zeiler, schaatsenrijder, bergbeklimmer en zwemmer. En zo is hij ook in zijn gedichten.

Zo kan hij b.v. de vrijheid, die voor hem een levenswaarde is, verbeelden in een gedicht, dat ieder zal aanspreken, die graag in een zeilboot over een wijd water vaart. Ik zal u dat gedicht laten horen. Voor deze gelegenheid kunnen we de Griekse god Pan, die erin voorkomt, vereenzelvigen met de dichter Gorter.

*En Pan sprong juichende van uit de deur.
 Der Nacht, in een kleed purpergoud van kleur,
 In het Heelal lichtblauw en goud van kleur.
 En daar lag op het strand een zwarte boot,
 Midde' in den hemel, en op der zee schoot. —
 Pan ijld er henen, heel de wereld blonk
 Om hem, terwijl hij door de stilte sprong.
 Hij klom, als een zeeman met roode muts,
 Aan den donkergeteerden fonkelkant,
 En stapte blootgebeens wijd over den rand,
 En leegde het schip schitterend met de puts.
 En tilde het anker voor op hoogen boeg,
 De zee daaronder was zeer morgenvroeg,
 En heesch de zeilen en sprong naar het roer,
 En richtte de boot die van zelve voer.
 En hij ging zoover dat er niets den dag
 Over was, in hemel en zee één lach.
 En daar steeg op uit het Heelal de Vrijheid,
 Want het Heelal-Geheel is niets dan
 Vrijheid. —*

Kalender 1965

De kalender 1965 van het Humanistisch Verbond is verschenen. Deze is thans in 2-kleurendruk uitgevoerd.

De prijs van . . **f 12.50**
 is gehandhaafd

Uw bestelling zien wij gaarne tegemoet door storting of overschrijving van f 2.50 op postrekening 30.49.60 t.n.v. het Humanistisch Verbond Utrecht

In de omschrijving:
 KALENDER 1965

„Essays of a Humanist“

by

Julian Huxley

U kunt dit boek tegen de prijs van f 15,—
bestellen bij het „Humanistisch Verbond”
Oudegracht 152, Utrecht, giro 30.49.60.

En wie ooit in de vroege morgen een bergtocht begon, hij kan de vrijheid voelen zoals Gorter die hier verbeeldt:

*Pan ontwaakte, en steeg op in den morgen,
Van uit den nacht, die hem zoo lang geborgen,
Zeer diep. En hij trad in de schaduw
Der bergen, in den koelen Alpendauw.
En hij steeg op langs de donkere bergen,
Die bij iederen stap het hoogste vergen,
En was eindlijk in 't Hoogste Paradijs,
Het eenzaam blauwe van het gletscherijs.
En voelde daar, dat er was eene Vrijheid
Der Menschen, als van het Heelal de Vrijheid.*

Gorter heeft zijn gehele leven heel diep gevoeld, dat de wereld voor hem liefde was. Aan dat gevoel gaf hij al uitdrukking in een van zijn allereerste gedichten. In zijn verbeelding is er dan geen onderscheid tussen de vrouw die hij liefheeft en de wereld. Uit zijn latere jaren zijn deze verzen.

Mijn gouden blikken blozen. Van zoete
schaamte.

*Dat ik u liefheb. Zooals 's avonds zee.
En van de zee komt stil een zacht roepen,
Of dat zij komt, of dat ik komen moet.
Oneindig verlangen schijnt nu langs de duinen
Te waaien, — en schijnt gouden langs de duinen.*

En hoe verbeeldt hij zich zelf met zijn verlangen naar een grote toekomst:

Over de zee golfrijk
Gaaf de eenzame wind
Tot waar hij vindt
Een nieuw, een ander, een vrij, een wijder rijk.

Het zou onjuist zijn te denken, dat de dichter Herman Gorter in een durende extase van een lichtende toekomst leefde. Er zijn ook momenten, dat hij weet, dat de vervulling van zijn diepste verlangens zal uitblijven:

*De Aarde stort zich in de diepte
Van 't donkere Heelal, goudblauw.
Zij sleept mij mee. Ik sterf. Ik liep te
zoeken wat ik nooit vinden zal.*

En zo ook het kleine gedicht:

*Ik sta in den avond
Op den rand van een afgrond
En schouw in het Heelal —
Niets was, niets is, niets zal.*

Maar de beleving van de wereld als liefdevol ontstaat toch steeds weer in hem. Het is een oeroude traditie, van de mystieke dichters uit verre tijden tot de modernen, die de aarde, de natuur op die wijze beleven. Herman Gorter is zijn leven lang dichter geweest van dit gevoel. De tijdelijke inhoud die hij eraan gaf, die van het beginnende socialisme van omstreeks 1900, mag verouderd zijn, de poëzie van honderden verzen en liederen heeft niets van haar kracht verloren. In deze dagen zullen zij weer veel gelezen worden en voorgedragen. En wij zullen opnieuw weten, dat Herman Gorter tot de grote dichters behoort van de Nederlandse literatuur.

J. C. BRANDT CORSTIUS

„De motivering van de godsdienstvrijheid bij Dirck Volckertszoon Goornherf”

door Dr. H. Bonger

Dit boek is een waardevol bezit voor hen,
die belangstellen in de geschiedenis van de
idee der verdraagzaamheid.

Prijs f 4,25; ingenaaid, 180 pagina's.

lezingen voor de radio

zo. 29 nov. VARA 9.45 uur: G. Stuiveling: „Uit humanistisch oogpunt”.

di. 1 dec. AVRO 15.35—15.50 uur: C. H. Schonk: „Gespreksgroepen onder buitengewone werkers”.

zo. 6 dec. VARA 9.15 uur: H. Bosselaar: „De moeite waard”.

zo. 13 dec. VARA 9.45 uur: J. Pasma: „Eenzaamheid”.

Op 10 september 1793 — 't was in de dagen van de ergste terreur — traden gendarmes de woning van Chamfort in de Rue des Petits-Champs in Parijs binnen. Er werd Chamfort verzocht „hen te volgen”. De bekende auteur — die een klein jaar geleden al korte tijd in de gevangenis had gezeten — verzocht hem toe te staan een en ander in te pakken en mee te nemen. Hij ging zijn kamer binnen, pakte één van de twee pistolen die hij daar geladen opgeborgen had en probeerde zelfmoord te plegen. Het gelukte hem niet. In zijn wanhoop pakte hij zijn scheermes, maar hij slaagde er niet in zich dodelijk te verwonden. Zwaar geschonden werd hij door de gendarmes weerhouden in de voltooiing van zijn suicide. Heel langzaam is hij hersteld, maar een inzinking enige maanden later deed hem sterven in het voorjaar van 1794.

In het originele proces-verbaal lezen we de getuigenis van Chamfort zelf: „dat hij gezworen had, toen hij vrij kwam uit de gevangenis, er nooit meer terug te keren; dat hij vreesde nu weer in een gevangenis opgesloten te worden en zijn woord gestand wilde doen... dat hij zich aan de gevangenis wilde onttrekken, omdat een vrij mens het daar niet langer dan 24 uur kon uithouden.”

Achter deze ietwat onbeholpen, stoeve zinnen van het ambtelijk verslag verbergt zich de tragedie van een uitzonderlijk man die als weinig anderen in zijn werk de formules voor de menselijke waardigheid heeft geleverd. Zijn leven voerde hem door allerlei avonturen, vernederingen zowel als uitbundigheden heen en boetseerde zijn scherpzinnigheid tot wijsheid. „Ik heb dikwijls opgemerkt dat de eerste beweging van hen — die zekere heldhaftige daad volbrachten, aan zekere edelmoedige ingeving gevolg gaven — is geweest de beloning daarvoor af te wijzen. Dat gevoel vond ik bij de behoeftigste en armste mensen. Wat is dan toch wel dat morele instinct dat een mens zonder enige opvoeding leert dat de beloning voor iemands daden in het hart is gelegen?”

Een onecht kind was hij — zoals men dat wat mal noemt, maar na een gebrekkige opvoeding vond hij al jong in Parijs — omstreek 1760 — groot succes met zijn toneelspeel. Hij werd een gunsteling van Marie Antoinette en leidde een vrolijk leven met talrijke vrouwen. Het verhaal krijgt de tolstoyaanse wending: op veertigjarige leeftijd was zijn gezondheid verwoest en verviel hij enige jaren in de zure misanthropie van de geteisterde genieter. „Ik heb,” zegt hij, „in de wereld alleen maar slechtbekomen diners gezien, soupers zonder genoeg, gesprekken zonder vertrouwen, verhoudingen zonder genegenheid en liefdes zonder liefde”. Maar hij herstelde zich. Zijn werkelijk grote en bijzonder verheven liefde duurde slechts twee jaar: een jonge weduwe, madame Bufon, die hij bij vrienden had ontmoet. Zij

trokken zich geheel uit de rumoerige wereld van de Salons terug, op het land, in een klein kasteel dat de sierlijke en elegante naam droeg: Vaudouleurs. Hij schreef: „aimer, penser, sentir, c'est vivre: écrire, c'est perdre son temps.” De invloed van deze korte liefde — zij stierf plotseling — moet wel enorm zijn geweest. Het was, zoals hij getuigde, bijna de enige periode van zijn leven dat hij iets betekend had.

Toch kan men niet goed zeggen, dat Chamfort een door schade en schande gelouterd man was. *Altijd* had hij zich aandachtig tot waarneming gezet vóórdat hij iets zei. Herhaaldelijk komt in zijn aforistisch werk de aanhef voor: „J'ai lu...” of „j'ai vu”. Zo zegt hij in aarzelende trant: „Er zijn weinig mensen, die zich een streng en onverschrokken gebruik veroorloven van hun verstand — en die hun verstand in al zijn kracht op alles durven loslaten.” Maar hij wist: „Een leven van beschouwing is dikwijls ellendig. Men moet vóór alles handelen, minder denken en niet steeds zich zelf waarnemen.”

De zinspreuk voor zijn luttele werk — eigenlijk maar één boekdeel — is wel: „Wie ook maar één vooroordeel heeft weggenomen, is een weldoener der mensheid.” En in die geest heeft hij met de uiterste precisie van zijn sterke verstand gewerkt. Hij had geen stelsel, geen systeem. Zijn neurose was het bijna — zou men kunnen zeggen — om er voor te waken dat hij in het leven de bevestiging van zijn opinie ging zoeken. Het leven, zei hij, moet onze mening vormen en vervormen.

Hij was niet een wezenlijk gelukkig mens. „Besluiteloosheid en angst zijn voor de geest en voor de ziel, wat de pijnbank is voor het lichaam.” Zijn vrolijkheid had altijd een trieste echo, zijn hoop een kramp van vrees, zijn ijver de toets van de wanhoop. Maar dat verleende hem een zeldzame waarde. Hij was niet bijzonder briljant, maar eerlijk: „Als men vermijden wil een kwakzalver te worden, moet men de stellage vermijden; want heeft men die eenmaal bestegen, dan is men wel gedwongen een kwakzalver te zijn, daar anders de vergaderde menigte u met stenen gaat gooien.”

Wij hebben van hem weinig werk verworven. Na zijn dood redde zijn vriend Ginguéné een deel van zijn papieren — honderden stukjes papier, waarop gedachten waren genoteerd, jaren en jaren lang. Het werden de „Maximes et Pensées, Caractères et Anecdotes”.

Ik wil er nog één overschrijven: „Het is ongelukkig voor de mensheid, maar misschien gelukkig voor de tirannen, dat de armen en ongelukkigen niet het instinct of de fierheid bezitten van de olifant, die zich in staat van dienstbaarheid niet voortplant.”

P. SPIGT